

Tone
Pavček

Različnost je bogastvo, pluralizem kulturna nuja

Čas, tak, kakršen je in v kakršnem bolj ali manj živimo, nas sili, posameznike, družbe, narode, sisteme v splošnost, v unifikacijo, v sivino velikega, ki je in ne more biti drugo kot velik dolgčas. A ne le to: je tudi in predvsem velika nevarnost, ki ogroža barvitost sveta, posameznikove črte, posebnosti, ki grozi posplošiti in s tem odvzeti čar enkratnega, posebnega, izvirnega, samo enkratnega in s tem človeškega tako posamezniku kot samim velikim sistemom skupnosti. Utopljanje v splošnem in hkratno stapljanje s povprečjem je proces, ki je nezadržno na pohodu in ki ga, kakor si že v svojih lepih sanjah sanjamo in umišljamo, ne moremo zbrisati, celo ne zanikati; svet, politika sveta in mi, delci v vsemogočem gibanju iz juter v jutri, smo zaznamovani vedno bolj s to splošnostjo, s to veliko ubijajočo sivino velikega, množičnega, uniformiranega. Hoteli ali ne. Zeleli ali ne. Bili za ali proti. A naše je — proti! Kajpak če hočemo biti, če želimo ostati svoji na svojem s svojim.

Edina mogoča antiteza rastoči unifikaciji življenja, družbe, civilizacije je spoštovanje in negovanje posameznih posebnosti, individualnosti, razlik, različnosti, raznovrstnosti možnosti bivanja v sebi in v svetu, bivati po svoji vesti in pameti, s svojim srcem in umom, ki ga naj ne meglijo ne ozkosti ne predsodki, ne težje bremena preteklosti, ne dogme ne ideologije ne religije in egoizmi, ne resolucije in ne revolucije, ki kajpak niso enkratno dokončno sveto in posvečeno dejanje, marveč možnost za nadaljnji boj duha in uma, za neprestano upiranje danosti v imenu premagovanja stvarnosti za več, za širše, za boljše, za moralno in večnostno prometejsko poslanstvo človeka ustvarjalca, ki počenja svoj utrudljivi sizifovski posel za utrjevanje vere in upanja za sožitje in za razumevanje. Brez tega punta najbrž ni punkta za tako upanje, je pristajanje in sprijaznjenje s splošnim, z obstoječim, stoječim, s sistemom, ki uniformira, posplošuje in splošča posebnost v splošnost, kjer preneha biti, posameznika v skupnost, množičnost, kjer izgubi svoje poteze, svoj obraz. Zato je različnost edina možnost za vsakega — da pride in izrazi svojo podobo, za skupnost, da je v mozaiku vrednosti posameznikov, njihovega duha, hotenj in idej, bogata, zmožna uresničiti možnosti na poti iz možnega v nemožno. In res: razlike je potrebno negovati; ne jih gladiti s takim ali drugačnim vezivom ideološke, razredne, politične ali narodne kulturne, pa tudi osebne miselnosti ali umišljenosti v imenu česar-koli. Različnost je kajpak mogoče doživljati le tako, kot je: kot bogastvo in jo kot bogastvo gojiti. In če si zamišljamo socializem ne kot revščino enakih, marveč kot bogastvo vseh in možnost vseh za bogastvo, materialno in tisto neotipljivo, a zato nič manj stvarno, za duhovno, potem je menda resnično demokratični socializem sposoben, ali mora biti sposoben, reševati kot osnovna vprašanja človekovo polnost, človekovo neokrnjenost,

njegovo individualnost in tudi njegov nemir ter njegovo nezadovoljstvo s sabo in s svetom okrog sebe!

Morda se zdi na prvi pogled to poudarjanje zahteve po negovanju in utrjevanju razlik pregrešno zidanje zidu razločevanja in odtujevanja. Da je to naperjeno v mednarodnih odnosih zoper tako imenovani internacionalizem (ta je bil le prečesto pretveza za hegemonizem enega, ali naroda ali ideje) ali na osebni ravni zoper razumevanje in sožitje, zoper posluš za skupno, kolektivno, splošno, tako rekoč zoper solidarno. A ne gre za to. Nikakor ne in predvsem nobenih zidov in ne plotov. Ne med ljudmi ne v ljudeh samih. Najbrž je potrebno imeti odprte oči tudi v iskanju posebnosti, enako seveda v poudarjanju različnosti za slabo v sebi, za zlo v človeku in s tem za boj proti samemu sebi. Če sem zapisal, da je različnost bogastvo, mi je predvsem in zlasti šlo za to bogastvo in za možnost, da posameznik, družba, narod svojo posebnost izraža, uveljavlja, razvija (ne v škodo drugega) in da od tega svojega, posebnega, samo njegovega, ki naj bo bogastvo, lahko drugi, brez prisile in brez obveznega vračanja, jemljejo tisto, kar je ali je lahko vrednost zanje. Lastno zlo, zlo ožine, nestrpnosti, omalovaževanje drugih, vso to široko in bogato antologijo človeških naglavnih čednosti in neumnosti pa zapirajmo vase in uničujmo z isto ihto in podobnim puntarstvom, kot to velja za premikanja stvari sveta dalje.

Sprašujem se, kako zagotoviti in zagotavljati različnost in možnosti za cvetenje več kot sto cvetov v posamezniku in v družbi, ki sicer govori (bolj sramežljivo sicer) o pluralizmu interesov, o tem, naj bi se različni interesi soočali in uravnavali na skupen ali podoben imenovalec, a je prej ko slej še zmeraj zapisana tudi poveljevanju od zgoraj (ne v besedah, a v birokratski in oblastniški praksi), v družbi, ki ji pripadamo, po rojstvu, zgodovinski determiniranosti in po zavesti, in ki je sama ne le skupek nas vseh, a mnogo več — tudi danost zgodovine, razvoja, geopolitične lege, bremen in iluzij preteklosti, klerikalne in komunistične »pravovernosti«, majhnosti in neskočne želje in volje biti? Morda tako, da bi med mogočnimi glasovi slišali vse mogoče glasove tudi vseh tistih, ki jih ni često slišati in ki jim mogoče niti ni do svojega glasu? Da vsakega, ki pisne po svoje in o svojem, ne pritisnemo takoj ob tla in k molku? Da znamo poslušati? Bržkone bo res, da je strpnost v vsaki družbi osnovna potreba, da pa je še toliko bolj nujna v času po kakršnemkoli nasilju v družbi, po vojnah, po revolucijah, po dogmatizmu, po edinozveličavnih ideologijah ali verovanjih in podobnih ujmah. Tako pristajam na zastavljeno vprašanje, kako priti do različnosti in kako krepiti različnost, pri odgovoru o strpnosti, o posluhu za drugo in drugačno, pri upoštevanju drugačnega mnenja, za katerim stoji prav tak človek, kot sem sam, z isto pravico in dolžnostjo ustvarjati in braniti pravico do svojega mnenja. A ne samo to. Razumevanje in strpnost, pa tudi spoštovanje drugega dela, mišljenja, človeka in njegovih spoznanj, ne predpostavljajo slogaštva in ne neodgovornosti za posledice našega mišljenja ali da nisi pripravljen nositi dobrega in zla, krone in kazni za posledice svojega, tudi takega razumevanja posebnosti in različnosti. Zapisano je bilo, ne še tako davno, kako v idiličnem razumevanju vsega tonemo v slogaštvo, topimo ostrino duha in hiramo, ker pač nismo ne bojeviti ne dosledni. Pobiti nasprotnika, spregledati ali celo v nič zavreči njegovo delo, je še kako lahek in v šumnosti odmeven posel! Izostri posluš za vrednosti tudi tistega, ki ni ravno tvoj družabnik pri istem poslu, sobrat pri

isti mizi ali ljubica v postelji, je hudičevo težji in manj slovenski posel. A če hočemo, da ne bomo vsega, še preden kaj pošteno zraste in se oklasí, uničili in izničili, se bo treba, slovenstvu navkljub, navaditi človeško in neslovensko in nedogmatsko misliti pluralistično: različnost je bogastvo in nič, kar je vredno, ne gre zavračati!

Bral sem te dni stavke, napisane pred leti o medsebojnih vezeh, o utrjevanju skupnega in o preseganju razlik. Stavki so bili napisani pošteno in v duhu resničnega demokratičnega humanizma, njihov zven je razumljiv in kljub drugačnim poudarkom sprejemljiv. Namreč: »Obstajajo vsi kulturni in razumni razlogi, da v jugoslovanskih nacionalnih kulturah prenehamo s kopanjem rovov, s pretiravanjem in množenjem razlik in nasprotij. Čas je, da z razumevanjem in spoštovanjem razlik na enakopravni osnovi razvijamo globlje sodelovanje in solidarnost, negujemo podobnost, bližino in tisto, kar nas druži, da bi bili enakopravni med seboj in svobodni v svetu; močnejši in bolj spoštovani v svetovni skupnosti narodov«. Zdaj mislim, da sem sam, ko sem pisal te stavke in zapisoval te misli, mislil isto, četudi je moj poudarek na različnostih, avtorja teh citiranih stavkov pa na sličnostih. Kajti kakorkoli že beremo to ali mojo različico različnosti, obkramt sloni teža na pojmih, kot so: strpnost, razumevanje, spoštovanje.

A da ne bom tako načelno splošen, ko že pišem o posebnostih, o puntanju zoper splošnost! Nikakor ni lepa (četudi je prav slovenska) navada, da velja hkrati samo eno in da to eno izključuje drugo, da tisto drugo zaradi vrednosti prvega ne more biti vrednost. Ali čisto preprosto rečeno: če si navdušen za eruptivnost in oblikovalno dognanost Savinška, ne moreš sprejemati še Tršarja ne Boljke, kaj šele Pirmata, Batiča in tako dalje. Če sodeluješ pri eni reviji, bodi tam, bodi opredeljen, ne sili drugam, ne priznavaj ničesar zunaj svojega plota in pota in znotraj zelnika štej samo svoje glave! In naj ti ne pada na misel hvaliti drugo. Ločevanje, zaostrovanje, ne estetsko ne idejno ne načelno, a zato, da se ve, kdo je s kom, priznavanje »svojih« je kajpak pravo siromašenje in stara slovenska zadržanost, ki je celo naši predniki v strankarskih prepirih niso poznali ne toliko ne v taki neumni različici. Pa sta živela i živita Voranc in Pregelj, Gruden i Vodnik, kot danes Menart in Šalamun. A zdaj si čudak, če ne amoralen, če sta ti vseč dva, ki ne sodita prav skupaj, a sta vendar del iste stroge sodobne naše poezije. Pa nas skušnja uči, da od vsega tega ločevanja in izločevanja, od te in take nestrpnosti ne ostaja kaj prida, da piš časa razveje prepire in zamere, a da na situ ostaja, če ima težo, delo, tisto, ki je bilo in je ustvarjeno iz upiranja minljivostim, iz življenja in sanj, ki premagujejo realnost sveta in tipljejo k večnemu. To delo prednamcev je danes, ne glede na njihove očete, naša skupna last in táko bo, bržkone, če bo karkoli vrednega ostalo, tudi v prihodnje. In zato bi kazalo spoštovati in ceniti vsakršno pošteno delo, s katerim človek hoče priti do svojega glasu, do svojega obraza, do svoje posebnosti tudi v tem današnjem svetu, niti malo naklonjenem posebnostim, osebni skušnji, osebni mnenju, a vse bolj izhodiščem, skupnim stališčem, zavezi, pripadnosti strankam, skupinam, ideologijam, sistemom. In če je te in take nestrpnosti dovolj tudi v kulturi, kjer bi po evropski tradiciji pričakovali pluralizem, kaj torej šele drugod! Na nas je, da to revščino premagujemo, pri sebi in kajpak povsod. To pa seveda ne pomeni, naj bi se v idiličnem razumevanju odslej samo božali in bežali od kritičnosti.